

ODLOŽIT ŽELEZNOU KOŠILI

JAN DUŠEK

ČTVRTÝ DÍL CYKLU „SETKÁNÍ FÓRA OCHRANY PŘÍRODY“

Mgr. JAN DUŠEK
Ředitel Beleco a konzultant v oblasti ochrany přírody, spolupracuje s řadou nevládních organizací. Zabývá se zejména ochranou vod a implementací směrnic o stanovištích.

Čtvrté setkání FOP se konalo v Českých Budějovicích na půdě Přírodovědecké fakulty Jihočeské univerzity, kde řada účastníků Fóra ochrany přírody profesně působí. Na setkání 12. října 2013 se sešlo 39 zájemců o odbornou a věcnou diskusi nad třemi zvolenými tématy. Vybrána byla problematika plánování péče o maloplošná zvláště chráněná území, ochrana toků a jejich povodí a komunikace v ochraně přírody.

PLÁNY PÉČE O MALOPLOŠNÁ ZVLÁŠTĚ CHRÁNĚNÁ ÚZEMÍ

V pracovní skupině byly řešeny dva okruhy problémů, a to metodické včetně těch, které souvisí s tvorbou plánu péče, a problémy s naplňováním samotných plánů péče. Zásadním problémem je podle účastníků zpracovávání plánů péče pouze jako splnění zákonné povinnosti bez aktivního zájmu odpovědného úřadu o zajištění potřebné péče. Zde se jedná o systémový zádrhel, který na některých krajských úřadech plyne z nedostatečného profesního vzdělávání a především nedostatku kapacit konkrétních odpovědných úředníků. Tento jev by mělo MŽP důkladně zmapovat a případně společně s danými úřady pracovat na zlepšení situace.

Podle názorů diskutujících je aktuální metodika pro zpracování plánů péče zbytečně administrativně náročná a některé její části jsou redundantní (zejména soupisy parcel a lesnická část). Plán péče je tak neužitečně časově náročný na zpracování a čas je namísto odborných problémů věnován

Zásadním problémem je zpracovávání plánů péče pouze jako splnění zákonné povinnosti bez aktivního zájmu odpovědného úřadu o zajištění potřebné péče.

zbytnému vyplňování formálních údajů. Řešením by mohlo být zlepšení metodického vedení (ze strany MŽP) a nastavení možnosti sdílení zkušeností, popřípadě

také úprava (zjednodušení) metodiky navazující na širokou oborovou diskusi.

Z pohledu trendů v jiných evropských zemích se jeví jako překonané a neúčinné zpracovávání plánů péče bez otevření diskuse s vlastníky, hospodáři a dalšími zainteresovanými osobami. Pouze participativní přístup totiž může vést k respektovanému výsledku.

Konflikt některých opatření s platnou legislativou vede k jejich nezařazení do plánů péče. Přitom by stačilo na legislativní potíže v dokumentu upozornit, navrhnout řešení nebo počkat na úpravu zákonů, která je mnohdy již připravována.

Plány péče jsou dosud přijímány orgány ochrany přírody (zejména krajskými úřady) jen na základě vágních konzultací s odborníky (především z řad AOPK ČR). Chybí relevantní odborné oponentury, které by mohly výrazně přispět k nastavení skutečně moderního managementu v chráněných územích.

Zkušenosti ukazují, že mnohde je velice obtížné (ne-li nemožné) realizovat opatření, která nejsou explicitně popsána v plánu péče. Jedná se o problémy se sháněním dotací, ale také minimální podporu pro taková opatření ze strany orgánů ochrany přírody, a to i v případě kvalitního odborného vysvětlení potřebnosti a účelnosti. Přitom by šlo zajistit statut doplňků nebo aktualizací plánů péče tak, aby vždy směřovaly ke kvalitní ochraně daného území a potlačit tak stávající neochotu odpovědných osob (za správu území z hlediska ochrany přírody) k diskusi či změně názoru. Aktuální rigidní proces totiž podporuje neznalost a ignorování nových typů managementových opatření. Čekání na vypršení desetiletého období platnosti plánu péče neslouží moderní ochraně přírody, ale je důkazem neefektivního formalistického postupu. Často navíc chybí vazba na období platnosti lesních hospodářských plánů.

Hlavní problémy spojené s naplňováním plánů péče pochopitelně souvisí s nejistým, nepravidelným a povětšinou krátkodobým

financováním ochranné péče. Rozpočet pro jednotlivá zvláště chráněná území by měl být vytvářen vždy v delším časovém výhledu odpovídajícím plánu péče.

Aplikace zákona o veřejných zakázkách, konkrétně výběr dodavatelů ochranného managementu na základě nabídky nejnižší ceny, se jeví jako problematická u výsostně odborných prací založených na dlouhodobých znalostech realizace účinných opatření. Minimálně by prospělo odstranit neodůvodněně přísná vnitřní pravidla institucí jdoucí nad rámec zákona. Větší důraz by měl být kladen na dobrovolné a veřejnoprávní smlouvy a dohody zajišťující víceleté managementové práce. Stále chybí vyhodnocování věcné i finanční účinnosti realizovaných opatření, tedy dlouhodobý monitoring vázaný na cíle péče.

OCHRANA TOKŮ A JEJICH POVODÍ

Diskusní skupina se detailně zabývala ochranou fenoménů vázaných na vodní toky, které jsou ovlivňovány hospodařením v povodích.

Existuje obecná shoda, že je dobré mít čistou vodu umožňující život vodních organismů a krajinu s vysokou retenční schopností. Rámcová směrnice o vodách problematiku ochrany toků téměř dostatečně pokrývá, a to zejména popisem dobrého ekologického stavu na základě hodnocení hydromorfologických i biologických složek. V České republice se s touto směrnicí ale pracuje velmi omezeně, diskuse k tomuto extrémně významnému tématu uvnitř české ochranné obce prakticky neprobíhá. Důsledkem je absence jasného ochranného přístupu

Správci toků de facto nehosподаří, ale převážně distribuují státní zakázky.

propojeného s ostatními obory. Využívání rámcové směrnice o vodách je proto třeba výrazně posílit a více zapojit právě ochranná témata. Dosažení kvality vody a stavu toků odpovídající cílům této směrnice je totiž rozhodně v plném zájmu ochrany přírody.

Problémy související s koloběhem živin v povodí a s ekologickým stavem na větších škálách můžeme dobře uchopit pomocí konceptu říčního kontinua, který vystihuje motto „Voda teče z kopce dolů“. V rámci systematického ochranného plánování

(MŽP, AOPK ČR) je vhodné začít s opatřeními v horních povodích a případně tam priorizovat dotační tituly. Roztříštěnost péče v rámci povodí ale bohužel nemá jednoduché řešení a koncept říčního kontinua

Čtvrté setkání se konalo na Jihočeské univerzitě. Foto Simona Poláková

stejně jako naplňování rámcové směrnice o vodách nemusí pokrývat ochranné nástroje pro všechny taxonomické skupiny a důležité mikrohabitaty. Ochranu přírody ale často zajímají právě fenomény na takto malých škálách, a jedním z jejích cílů je proto zamezení úbytku biodiverzity zejména ochranou vlajkových druhů i ve vodních tocích.

Problémy ochrany vod se liší podle velikosti a lokalizace toků. Obecným problémem je absence koncepce, která by umožňovala a upřednostňovala drobné úpravy v říčním profilu, zvláště na horních tocích. Vyplácí se tak stále jednorázové větší (a dražší) zásahy, nikoliv pravidelná údržba toků. S tím souvisí fakt, že jednotlivé akce jsou vzájemně nekoordinované, a proto často nesmyslné (povodí se neřeší shora). Veškerá opatření je přitom třeba plánovat na větší ploše (ideálně podle plánů oblastí povodí), nikoliv na úrovni správních oblastí obcí s rozšířenou působností.

V rámci státní správy je oddělená rozhodovací a prováděcí úroveň, takže rozhodují často ti, kteří problematiku detailně neznají, a provádění je legislativně komplikované. Dotační politika je nedostatečná, není diferencovaná a sladěná s cíli ochrany přírody. Máme správu toků, ale mnohde nemáme správce coby hospodáře se zájmem a dlouhodobou znalostí. Podle diskutujících správci toků de facto nehosподаří, ale převážně distribuují státní zakázky, chybí zpětná vazba.

Rozdělení vodní politiky do gesce mnoha oddílů státní správy, zejména resortů zemědělství a životního prostředí, se odráží

v absenci dlouhodobé koncepce ochrany povodí a nesystematičnosti přístupu ochrany přírody. Při stanovování priorit v rámci celé říční sítě ČR a jednotlivých povodí bude nutné řešit dilemata typu, zda

chceme zachraňovat víc malých potoků všude nebo jednu celou velkou řeku.

Dnes většinou není problém s „klasickým“ (organickým) znečištěním, stále vážnější je přítomnost nadměrného množství sloučenin fosforu. Kvůli bodovým zdrojům znečištění (hlavně menší sídla bez čistíren odpadních vod) a přetrvávajícím vysokým emisním limitům pro fosfor přetrvává proces nežádoucího přínosu živin do říční sítě. Dopad na kvalitu vody, zejména na větších tocích a přehradách, je v teplém období jasně viditelný. Účastníci Fóra doporučili vypracování strategie využívání fosforu na republikové (nebo ještě lépe mezinárodní) úrovni s řešením klíčových rizikových oblastí. Fosfor je strategickou surovinou, kterou je technologicky relativně snadné získat. Podporovány by měly být čistírny odpadních vod s terciálním čištěním (srážením fosforu) i u menších sídel. Obecně je zapotřebí diferencovat dotace, aby vedly k snížení intenzity hospodaření v klíčových oblastech.

Pěstování energetických plodin přispívá k zvýšené erozi, i když její úroveň je nižší než v době bramborového boomu. Přirozená eroze se v rámci holocénu hodně měnila (lužní lesy). Větší problém s erozí je patrný na malých tocích. Eroze znamená ztrátu nejen pro zemědělce (půda), ale i správce toků (zanesený tok) či rybníkáře (zazemňování).

Technické morfologické změny toků (opevnění, změna trasy, bariéry), intenzivně zemědělsky využívané nivy, liniové stavby a stabilizace těchto staveb omezují dynamiku říční sítě. Míží tak

stabilizační funkce v krajině, dochází ke ztrátě samočisticí schopnosti kanalizovaných toků, ovlivnění splaveninového režimu, zadržování sedimentů v toku a také k fragmentaci říční sítě. Pro nápravu tohoto stavu je zapotřebí podporovat měkká mozaikovitá opatření v návaznosti na dotace, upřednostňovat pravidelnou drobnou údržbu před zanedbáním a následnými velkými investičními akcemi. Z pohledu ochrany přírody je klíčové také ujasnit priority správy toků u Lesů ČR, které nejsou na lesních pozemcích.

Hospodaření (nezřídká dotované) na pozemcích státu vedoucí ke zhoršení stavu vodních toků, do jehož obnovy plynou opět veřejné finance, je sice stále realitou, ale dlouhodobě je nepřijatelné. Musíme proto směřovat k definici adekvátních podmínek pro nájemní smlouvy, které mohou obsahovat vzorové nájemní smlouvy založené na dobré praxi.

Problémem jsou také přetřhané vztahy vlastníků k půdě. Ochrana přírody by měla poskytovat servis drobným vlastníkům (zemědělci a rybníkáři), kteří nemají zkušenosti, kupříkladu podporou sítě poradců, a informovat ostatní majitele, čím jejich majetek může být ničen.

Měli bychom více využívat koncept ekosystémových služeb (např. samočisticí funkce, retence vody i živin) včetně argumentace potřeby pitné vody. Věnovat se je třeba také nakládání s vodami a rybářskému hospodaření.

Zbývá ale celá škála problémů, u kterých zatím nejsou k dispozici vhodná řešení. Typickými příklady jsou znečišťování vody včetně vodárenských zdrojů farmaky a produkty osobní spotřeby, dotace prakticky neodstranitelných pesticidů do toků z plochy nebo zadržování živin v nádržích.

KOMUNIKACE V OCHRANĚ PŘÍRODY

Diskutující si ve dvou skupinách položili provokativní otázku, zda umíme prodávat ochranu přírody. Nesoulad mezi všeobecným vnímáním ochranářů („ochrana přírody je na veřejném pranýři jako nepřítel“) a výzkumy veřejného mínění (většina lidí považuje ochranu přírody za prospěšnou) ukazuje, že celkově je na tom ochrana přírody mnohem lépe, než se může jevit podle závěrů z předchozí diskuse na toto téma.

Lidé totiž chápou ochranu přírody jako prospěšný veřejný zájem do okamžiku, kdy

se negativně dotkne jejich soukromých zájmů. Je proto třeba zlepšit motivaci k zájmu o přírodu, více inspirovat na úkor zákazů a příkazů. Musíme dávat pozitivní zpětnou vazbu těm, jejichž konání následuje cíle ochrany přírody a současně nabízet srozumitelnou alternativu ostatním.

Odborné veřejnosti chybějí zejména měkké dovednosti v komunikaci a schopnost a vůle hledat oboustranně příznivá řešení. V tomto ohledu jsou nevládní organizace o něco napřed před státní správou.

Cílem komunikace by mělo být, aby se motivace a inspirace k ochraně přírody staly přirozeně přijímanou součástí každodenního života. Téma ochrany

Lidé totiž chápou ochranu přírody jako prospěšný veřejný zájem do okamžiku, kdy se negativně dotkne jejich soukromých zájmů.

přírody bychom proto neměli prezentovat jako sáhodlouhé poučky o zvláště chráněných druzích a územích, ale posunout ho k blízkým každodenním aktivitám (péče o zahrady, urbánní prostor, provádění krajinou). Můžeme tak obrátit poměr represivních a pozitivních sdělení.

Účastníci věnovali mnoho času také soupisu argumentů, proč oni sami jednájí ve svém každodenním životě uvědoměle. Tyto

Klíčové je ale hledisko estetické (příroda se líbí), etické (odpovědnost) i osobní (nenapodobitelné zážitky, duševní pohoda).

Z uváděných důvodů jasně vyznívá převažující iracionální charakter důvodů pro ochranu přírody. Naproti tomu dosavadní komunikace ochrany přírody je z naprosté většiny založena na racionálních (nebo alespoň racionálně se tvářících) argumentech. Prostor pro zlepšení komunikace a motivace tedy spočívá právě v sebevědomém používání iracionálních, ale oprávněných argumentů. Jejich používání by ochranáři měly testovat na různých cílových skupinách.

Musíme sbírat a publikovat příklady dobré praxe komunikace a práce s veřejností obecně, včetně oboustranně výhodných řešení. Současně je třeba zveřejňovat i odstrašující příklady špatné praxe. Vhodné by bylo vytvořit seznam metodických materiálů využitelných pro komunikaci v ochraně přírody a připravit certifikované kurzy pozitivní komunikace pro pracovníky (státní) ochrany přírody.

ZÁVĚREM

Je zjevné, že účastníci setkání na stávajícím stavu našli více chyb než pozitiv, ale právě takový kritický přístup Fóra může podávat potřebnou zpětnou vazbu všem, kdo pracují na zlepšení. Mnohé zažitě vzorce naší práce nám často brání se rozhlédnout, každý jednotlivě totiž nemusí být schopen

Účastníci opět diskutovali konkrétní témata v pracovních skupinách. Foto Simona Poláková

argumenty se opírají o fakt, že se ztrátou každého organismu ztrácíme vazby, o jejichž významu zatím prakticky nic nevíme, přírodní zdroje jsou omezené. Ochrana přírody je tedy nutná, poskytuje nám přímý užitek (potrava, význam pro zdraví, opylovači apod.), a ve většině případů je levnější než jiná alternativa.

pohledu na vlastní jednání. Diskutující svou účastí na setkáních Fóra projevují znatelnou potřebu si problémy vyjasnit a věnují svůj čas hledání společných cest. Dělalí to ve víře, že se na této cestě potkají pokud možno všichni ochranáři.